

สังคมอารยันสมัยพระเวท

ก่อนที่จะพิจารณาดังประเพณีของชนชาติใด ๆ ก็ตาม จำเป็นจะต้องเข้าใจถึงลักษณะสังคมของชนชาตินั้น ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานเบื้องต้น ทั้งนี้เพราะสภาพสังคมเป็นส่วนสำคัญที่มีอิทธิพลต่อแนวความคิด ความเชื่อถือ และกำหนดชนบประเพณีของคนในสังคมมาทุกยุคทุกสมัย ดังนั้น ในบทนี้จึงจะกล่าวถึงลักษณะสังคมอารยันอินเดียในสมัยพระเวท โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของชายหญิงในสังคม

ถิ่นฐานของชาวอารยันอินเดียสมัยพระเวท

แต่เดิมดินแดนอันเป็นที่ตั้งของประเทศอินเดียในปัจจุบันนี้ เป็นที่อยู่อาศัยของชาวพื้นเมืองเดิมหลายเผ่าหลายสาขา ส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าทราวาท ซึ่งมีผิวดำ จมูกบาน ครั้นต่อมาประมาณ 2,000 ปีก่อนคริสตกาล ชนผิวขาวพวกหนึ่งในตระกูลอินเดียนยุโรป ซึ่งเป็นพวกเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์อยู่ทางเอเชียกลาง และเอเชียตะวันตก บริเวณเปอร์เซีย และเมโสโปเตเมีย พวกนี้ได้อพยพลงมาสู่ดินแดนภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย โดยผ่านทางช่องเขาฮินดูกูช แต่บางพวกก็มาทางทะเลจากอ่าวเปอร์เซีย แล้วเดินทางโดยเรือเล็ก ๆ ขึ้นมาตามลำน้ำสินธุ¹ พวกอารยันอพยพเหล่านี้ เรียกว่าพวกอารยันอินเดีย (Indo-Aryan) มีรูปร่างสูงใหญ่ ผิวขาว จมูกโก่ง ในชั้นแรกพวกนี้ ได้ตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศ ซึ่งปัจจุบันคือดินแดนภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศอัฟกานิสถาน ทั้งนี้พิจารณาจากสภาพภูมิศาสตร์ ตลอดจน

¹ ยวาทระลาล เนห์รู, จดหมายจากพ่อถึงลูก, แปลไทย เมือง อมฤต (กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์, 2517), หน้า 184-185.

ชื่อแม่น้ำต่าง ๆ ซึ่งอ้างไว้ในบทสวดรองคัมภีร์พระเวทสมัยแรก¹

ต่อมาชาวอารยันอพยพเหล่านี้ ไกลออกไปทางตะวันออก จับได้
ชนเผ่าทราวัท ซึ่งเป็นเจ้าของดินเค็มลงไปทางใต้ และเข้ายึดครองดินแดนตอนบน
ของลุ่มแม่น้ำสินธุ ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญ ในสมัยพระเวทก่อนนั้น ถึงปรากฏว่านักขับ-
รองสมัยพระเวท ไกลบ่ร่องสรร เสรีจากความยิ่งใหญ่ของแม่น้ำสินธุ ซึ่งเป็นประจักษ์พยาน
ปรากฏการณ์มั่นคงของพวกเขา²

พวกอารยันได้บุกพิชิตเพื่อตั้งถิ่นฐาน ณ บริเวณหนึ่งบริเวณดินแดนตอนบนของ
แม่น้ำสินธุ ซึ่งเรียกกันในสมัยต่อมาว่า "ปัญจาบ" (ปัญจ-อาป) หมายถึงดินแดนแห่ง
แม่น้ำห้าสาย³ ในระหว่างนั้น พวกอารยันได้อพยพเข้ามาอีกหลายระลอก เมื่ออพยพ
เข้ามามากขึ้น ก็ได้ทำสงครามรุกรานไล่ชาวพื้นเมืองเดิม ตลอดจนชาวอารยันด้วยกัน เพื่อ
แย่งชิงดินแดนบริเวณฝั่งแม่น้ำ สงครามครั้งสำคัญที่สุด คือสงครามแห่งราชาสิบองค์
ซึ่งเกิดขึ้นบนฝั่งแม่น้ำปรูยตี⁴

¹ Radha Kumud Mookerji, Hindu Civilization, Part I, 5th ed.

(Bombay: Bharatiya Vidya Bhavan, 1970), p. 70.

ในบทสวดพระเวทสมัยแรก ๆ อ้างถึงชื่อแควต่าง ๆ ทางภาคตะวันตก
ได้แก่ น. กูมา น. กรุม น. โคมตี และ น. สุวาตสุ

² Adolf Kaegi, The Rigveda: The Oldest Literature of the
Indians (Boston: Ginn and Co., 1898), pp. 11-12.

³ แม่น้ำสินธุได้รับน้ำจากแควใหญ่ห้าสาย คือ น. วิคัสตา (หรือ Jhelum),
น. อสิกันี (หรือ Chenab), น. ปรูยตี (หรือ Irāvati หรือ Rāvi), น. วิปาส
(หรือ Beas), และ น. สุตลูตี (หรือ Sutlej)

⁴ ฤคเวท 7.18, และ 3.33.

ต่อมาพวกอารยันได้แผ่ขยายกินแคว้นไปทางตะวันออกเฉียงใต้ บริเวณลุ่มแม่น้ำ
 สรัสวती ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญสายหนึ่งในสมัยพระเวทตอนต้น พวกอารยันได้ตั้งถิ่นฐาน
 อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำสรัสวतीเป็นเวลานาน จนกล่าวได้ว่าศูนย์กลางของอารยธรรมในสมัย
 ดยุคเวท เลื่อนจากกินแคว้นภาคตะวันตก หรือปัญจาบ ไปสู่กินแคว้นภาคตะวันออก ระหว่าง
 แม่น้ำสรัสวती กับแม่น้ำทมิฬวตี ซึ่งเรียกว่า "พรหมาวรรค" หรือ กินแคว้นศักดิ์สิทธิ์¹
 อันเป็นกินแคว้นที่เจริญร่าเริงมากที่สุดยุคเวทส่วนใหญ่²

ครั้นถึงปลายสมัยดยุคเวท และสมัยชुरเวท กินแคว้นปัญจาบลดความสำคัญลง
 อารยธรรมของชาวอารยันขยายจากกินแคว้นลุ่มแม่น้ำสินธุ ไปสู่ภาคตะวันออกมากขึ้นจน
 ถึงแม่น้ำยมนา ต่อมา พวกอารยันได้เอทธิพลไปสู่ที่ราบตอนกลางของประเทศ และ
 ตั้งหลักแหล่งมั่นคงอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำยมนา และคงคา ซึ่งเรียกว่า "มध्यเทศ"
 หรือกินแคว้นตอนกลาง ในสมัยนี้เองที่เป็นช่วงเวลาแห่งการรวบรวมคัมภีร์พระเวท³
 หรือเรียกว่า สมัยสังคายนา

¹ แม่น้ำสรัสวती ใ้ได้รับยกย่องว่าเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นแม่น้ำชำระ
 บาป ถลอกแนวฝั่งของแม่น้ำ มีอาศรมฤๅษี และทานูญ (คฤๅณ) ตั้งเรียงราย

² ส่วนใหญ่ของบพทศวดยุคเวท กล่าวถึงธรรมชาติ และปรากฏการณ์ต่าง ๆ
 ที่เกิดขึ้นในกินแคว้นลุ่มแม่น้ำสรัสวती เช่น ฟ้าร้อง ฟ้าแลบ ฟันซึ่งกกรั้งพรูจากก้อนเมฆ
 ถลอกจนภูเข่า สิ่งเหล่านี้ไม่อาจจะพบในปัญจาบ ซึ่งเป็นที่ราบใหญ่อันแห้งแล้ง และ
 ในฤดูฝนมีฝนตกเพียงปรอย ๆ เท่านั้น

³ Romesh Chunder Dutt, A History of Civilization in
 Ancient India (London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., 1893),

ในช่วงหลังของสมัยพระเจ้าเวท และในสมัยพราหมณะ พวกอารยันได้ขยายดินแดนไปทางตะวันออกมากขึ้น จนครอบคลุมที่ราบลุ่มแม่น้ำคงคา และในที่สุดได้แผ่อำนาจไปถึงแม่น้ำสินธุ ซึ่งเป็นกระแสที่ไหลลงสู่แม่น้ำคงคาทางตะวันออก ดังปรากฏเรื่องราวอยู่ในคัมภีร์ศกปรามณะ จึงกล่าวได้ว่า ในช่วงหลังของสมัยพระเจ้าเวท อารยธรรมของชาวอารยันอันเกื้อหนุนเรื่องอยู่ทางภาคตะวันออก จนกระทั่งถิ่นฐานเดิมแถบลุ่มแม่น้ำสินธุเกือบจะเป็นที่สละไปโดยสิ้นเชิง

นอกจากจะแผ่ขยายดินแดนไปทางตะวันออกแล้ว พวกอารยันได้รุกไล่ชนเผ่าทราวาท ลงไปทางใต้ ช้ามแม่น้ำสรัสวตีไปจนถึงเทือกเขาวิธีย ซึ่งทอดเป็นแนวยาวขวางกั้นอยู่ทางตอนกลางของประเทศ แบ่งดินแดนตอนเหนือออกจากดินแดนสามเหลี่ยมตอนใต้ ซึ่งเรียกว่าคาบสมุทรเดคคาน พวกอารยันได้หยุดขงักอยู่เพียงเทือกเขานี้ เพราะบริเวณนั้นเป็นป่าทึบ ยากที่จะข้ามผ่านไปได้ ดังนั้น อารยธรรมของชาวอารยันในสมัยพระเจ้าเวท จึงยังไม่ก้าวข้ามเทือกเขาวิธีย และควยเหตุนี้ ทางภาคใต้จึงมีประชาชนส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าทราวาท

สรุปได้ว่า ตลอดสมัยพระเจ้าเวทนั้น ชาวอารยันอันเคียวได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนตั้งแต่เทือกเขาหิมาลัย หรือ หิมวันต์ ทางภาคเหนือลงมาถึงเทือกเขาวิธียทางภาคใต้ และจากทะเลทางตะวันตก แผ่ขยายไปจกทะเลทางตะวันออก ดินแดนทั้งหมดนี้รวมเรียกว่า "อารยวรรค" ซึ่งแปลว่า "ถิ่นของชาวอารยัน" ¹

ชีวิตความเป็นอยู่โดยทั่วไป

เมื่อชนชาติอารยันได้พบพม่าตั้งถิ่นฐานทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือ และบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุ ตลอดจนแคว้นทั้งห้า จนกระทั่งต่อมาได้เข้ายึดครองดินแดนที่ราบลุ่มแม่น้ำหลายสายอันอุดมสมบูรณ์ ทางตะวันออกนั้น ชาวอารยันได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนจากการ

¹ E. J. Rapson, Ancient India (Cambridge: University Press, 1914), p. 49.

เป็นพวกเรอเนเลี้ยงสัตว์ ถึงกระโจมเคลื่อนย้ายไปเรื่อย ๆ มาเป็นพวกตั้งหลักแหล่ง
แน่นอน รู้จักการสร้างบ้านเรือนที่ถาวรมั่นคงขึ้น แต่ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอารยัน
ในสมัยแรก ตามที่ปรากฏในบทสวดฤคเวท ยังเป็นชีวิตที่เรียบง่าย และลักษณะโครง
สร้างของสังคมก็ยังไม่สลับซับซ้อนถึงสมัยหลัง

อาชีพ ชาวอารยันในสมัยพระเวทก็เช่นเดียวกับชาวพื้นเมืองเดิม คือส่วนใหญ่
ดำรงชีพด้วยการเลี้ยงปศุสัตว์ โดยเฉพาะแม่โคเป็นสัตว์เลี้ยงสำคัญอันดับแรกในทางเศรษฐกิจ
เพราะถือเป็นเครื่องแสดงความมั่งคั่ง และเป็นเครื่องกำหนดมาตรฐานราคาทรัพย์สิน
ก่อนที่จะมีการใช้เงินเหรียญ เหตุที่แม่โคมีบทบาทสำคัญก็เพราะให้นมอันเป็นอาหารหลัก
ของชาวอารยันอินเดีย และยังก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์อื่น ๆ อีกหลายชนิด ที่สำคัญคือเนย
ซึ่งเป็นอาหารโปรดของคน และเป็นเครื่องบวงสรวงสำคัญสำหรับเทพเจ้า

นอกจากการเลี้ยงแม่โคเพื่อประโยชน์ดังกล่าวแล้ว ชาวอารยันอินเดียยังนิยม
เลี้ยงโคเพื่อใช้แรงงานสำหรับไถนา หรือเทียมเกวียน¹ และเลี้ยงม้าสำหรับเทียมรถ
และใช้แข่งรถ ซึ่งเป็นกีฬาที่นิยมกันมาก²

อาชีพสำคัญรองจากการเลี้ยงปศุสัตว์ ก็คือกสิกรรม ชาวอารยันอินเดียนิยม
พระเวท มีความรู้กสิกรรมเป็นอย่างดี ผลิตภัณฑ์สำคัญได้แก่ ข้าว (barley)
ข้าวสาลี ตลอดจนถั่ว และงา³

¹ Julius Eggeling, The Śatapatha-Brāhmana, Part V, Vol. XLIV
of The Sacred Books of the East, ed. F. Max Müller (Delhi: Motilal
Banarsidass, 1972), p. 294, ศตปถพราหมณะ 13.1.9.4.

² Ibid., และ ศตปถพราหมณะ 13.1.9.5.

³ E. J. Rapson, ed., The Cambridge History of India, Vol. I:
Ancient India (Cambridge: University Press, 1922), p. 135.

นอกจากการเลี้ยงปลุ่สัตว์และการ ถักนิตกรรมแล้ว ก็มีการล่าสัตว์และงานช่างต่าง ๆ เป็นต้นว่า ช่างไม้ และช่างโลหะ โดยเฉพาะผู้หญิงรู้จักการเย็บผ้าสานเสื่อ และที่กล่าวถึงมากที่สุดคือการทอผ้า¹ เพื่อทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม และหมวกให้สัตว์เลี้ยง นอกจากนี้ พวกผู้หญิงยังรู้จักทำเครื่องประดับต่าง ๆ ของคนควาย และในสมัยหลัง ได้กล่าวถึงผู้หญิงซึ่งทำงานเป็นช่างย้อมสี ช่างเย็บปักถักร้อย และช่างสานตะกร้า²

อย่างไรก็ตาม แม้จะปรากฏว่าชาวอารยันสมัยพระเวทมีอาชีพและความเป็นอยู่ค่อนข้างสมบูรณ์พอแล้ว ไม่เคียดครอนในการดำรงชีวิตก็ตาม แต่ก็มีหลักฐานว่า ในสมัยยุคเวทมีคดีเกี่ยวกับการลักขโมย ตลอดจนการลักขโมยของเบาหรืออึ่งกันนะ ซึ่งมักเกิดขึ้นเสมอในเวลามืดค่ำ³ โดยเฉพาะการลักปล้นตามหนทางเป็นเหตุการณที่่เกิดขึ้นบ่อย ๆ สำหรับผู้เดินทาง เพราะมีผู้ร้ายคักชุม อยู่ในป่า⁴ ดังปรากฏว่า ในบทสวดแต่งงานของคัมภีร์ฤคเวท มีการสวดอ้อนวอนขอให้ขบวนเดินทางของเจ้าบ่าวเจ้าสาวเดินทางโดยปลอดภัย อย่าได้เผชิญกับพวกคักปล้นตามทาง (ปริปนดิน)⁵

สำหรับการลักขโมยปลุ่สัตว์ซึ่งเกิดขึ้นบ่อย ๆ นั้น⁶ คงเนื่องมาจากความจำเป็นที่จะต้องใช้แรงงานปลุ่สัตว์ โดยเฉพาะวัวควาย เพื่อการเกษตรกรรม และแรงงานคานนี้ยังขาดแคลนอยู่มาก ส่วนสาเหตุอีกประการหนึ่งก็คือ การถือว่าปลุ่สัตว์เป็นทรัพย์สินสำคัญ จึงทำให้มีผู้ปรารภมาก

1 Ibid., p. 100.

2 Ibid., p. 137.

3 ฤคเวท 1.191.5.

4 ฤคเวท 10.4.6.

5 ฤคเวท 10.85.32.

6 ฤคเวท 1.65.1.. และ 8.64.7.

อาหาร กาย เหตุที่ชาวอารยันอินเดียสมัยพระเวทคำนึงอาชีพรด้วยการเลี้ยงปศุสัตว์และ อสิกรรม ดังนั้น นมจึงเป็นส่วนประกอบสำคัญของอาหารประจำวัน คือ ไขมัน หรือไขมันปรุงอาหารอื่น ๆ เช่นผสมกับข้าวซึ่งคั่วหรืออบคั้นเป็นแป้งทำเป็นก้อนข้าวปิตตะ และเนยใส(ฆฤค) ก็เป็นอาหารที่นิยมกันมาก จึงมักใช้ตั้งเวทเพชเจ้า

ส่วนพืชผักผลไม้ต่าง ๆ เป็นอาหารประจำวันเช่นกัน แต่ชาวอารยันอินเดียกับวีโรคนเนื้อสัตว์อยู่เสมอ โดยเฉพาะในโอกาสพิธีต่าง ๆ ซึ่งมีการบวงสรวงตั้งเวทเพชเจ้าด้วยเนื้อสัตว์ เป็นคนว่า โค แพะ และแกะ เนื้อโคเป็นเนื้อที่วีโรคนกันมากที่สุด ดังปรากฏว่า ในบทสวดแต่งงานของกัมภีร์ฤคเวท กล่าวถึงการฆ่าโคเพื่อเลี้ยงแขก¹ แต่ในสมัยหลังถือว่าการฆ่าแม่โคเป็นบาปหนัก และในสมัยอถรรพเวทถือว่า การบริโภคนเนื้อสัตว์เป็นบาปเช่นเกี่ยวกับการกินสุรา และบุญถือพรตมักจะหลีกเลี่ยงการบริโภคนเนื้อสัตว์ แต่ก็ยังปรากฏว่ามีธรรมเนียมการฆ่าโค แพะ และแกะจำนวนมากสำหรับต้อนรับแขก²

สำหรับเครื่องคั้นนม ชาวอารยันโดยทั่วไปคั้นนม และมีเครื่องคั้นนมมาสองชนิด คือ สุราซึ่งทำโดยกลั่นจากเมล็ดข้าว และน้ำโสมซึ่งคั้นจากพืชชนิดหนึ่งอันมีแหล่งกำเนิดอยู่ที่ยอดเขามูซันต์ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศ ถือกันว่าน้ำโสมเป็นเครื่องดื่มในพิธีบวงสรวงตั้งเวทเพชเจ้า แต่เดิมเป็นเครื่องดื่มที่นิยมกันกว้างขวาง ครั้นต่อมาพืชที่นำมาคั้นหายากเพราะชาวอารยันตั้งถิ่นฐานทางไกลออกไปจากแหล่งกำเนิดของโสม จึงต้องใช้อย่างอื่นแทน น้ำโสมซึ่งคั้นและหมักไว้นั้นมีฤทธิ์แรงทำให้หมึนมเมาได้มาก ชาวอารยันสมัยพระเวทจึงยกขึ้นในฐานะเป็นเทพเจ้า³

¹ ฤคเวท 10.85.13.

² Rapson, The Cambridge History of India, Vol. I: Ancient India, p. 137.

³ Kaegi, The Rigveda: The Oldest Literature of the Indians, p. 14.

การแต่งกาย หลักฐานที่อ้างถึงการแต่งกายของชาวอารยันสมัยพระเวท มีอยู่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น เครื่องนุ่งห่มส่วนใหญ่ทอจากขนแกะ และมีสีต่าง ๆ กัน บางครั้งประดับด้วยทอง¹ แม้ว่าสมัยพระเวทรู้จักการเย็บผ้าแล้ว แต่ก็ไม่มีหลักฐานว่ามีการใช้เสื้อผ้าที่เย็บกันโดยทั่วไป² การใช้หนังสัตว์เป็นเครื่องนุ่งห่มก็มีอยู่บ้าง³ อย่างไรก็ตาม แม้จะไม่มีหลักฐานกล่าวถึงการแต่งกายของชายหญิงสมัยพระเวทไว้ชัดเจน แต่ก็เชื่อได้ว่าผู้คนพิถีพิถันในการแต่งกายเป็นอันมาก ในบทสวดฤคเวทกล่าวถึงเครื่องแต่งกายที่ทำอย่างประณีต⁴ เจ้าสาวและภรรยาที่แต่งกายอย่างงดงาม⁵ และในกัมภีร์สัทิตาสัมยัตถ์ก็กล่าวถึงเครื่องแต่งกายทำด้วยขนสัตว์ เสื้อผ้าบอมใส่ผ้าฝ้าย และเครื่องแต่งกายที่ทำด้วยไหม⁶

ในสมัยพระเวท ทั้งชายและหญิงใช้เครื่องประดับส่วนใหญ่ทำด้วยทองคำ เงิน และรัตนะต่าง ๆ เป็นต้นว่าสวมกำไลแขน กำไลข้อเท้า และสวมแหวนหลายนิ้ว ตลอดจนตุ้มหู⁷ และบางครั้งก็มีเครื่องประดับศีรษะด้วย⁸

¹ Rapson, The Cambridge History of India, Vol. I: Ancient India, p. 101.

² A. S. Altekar, The Position of Women in Hindu Civilization (Delhi: Motilal Banarsidass, 1973), p. 292.

³ Rapson, The Cambridge History of India, Vol. I: Ancient India, p. 101.

⁴ ฤคเวท 5.29.5.

⁵ ฤคเวท 4.3.2, 10.71.4. และ 10.107.9.

⁶ Rapson, The Cambridge History of India, Vol. I: Ancient India, p. 137.

⁷ ฤคเวท 8.67.3.

⁸ ฤคเวท 5.54.11, 1.122.14, 1.156.9.

โดยปกติผู้ชายนิยมไว้หนวดเครา แต่บางครั้งก็โกนทิ้ง¹ ส่วนผมมักจะไว้ยาว ชโลมน้ำมันแล้วหวี บางคนก็ถักผมขึ้นข้างบนเป็นเกลียวเหมือนเปลือกหอย² กิ่งเช่นเพชร³ และเทพยบัน⁴ หรือมีจะนั้นก็ถักผมยาวไปทางขวาของศีรษะ⁵ เช่นพวกฤๅษีวาสิष्ठโคตร

สำหรับผู้หญิง นิยมไว้ผมยาวและถักเปีย บางคนถักผมสี่เปีย⁶ ผู้หญิงในสมัยพระเวทสามารถปรากฏตัวในที่สาธารณะได้โดยเปิดเผย กิ่งในบทสวดแต่งงานมีการเรียกให้คนมาทูลเจ้าสาวในฐานะที่เป็นผู้มีมงคล⁷ และในคัมภีร์ไอศเรย-พราหมณะ ก็มีข้อความกล่าวถึงลูกสะใภ้ที่ประหม่าอายเมื่ออยู่ต่อหน้าพ่อมัว และมักจะหนีไปซ่อนตัว⁸ หลักฐานดังกล่าวแสดงว่าผู้หญิงสมัยพระเวทยังไม่ใช้ผ้าคลุมหน้า

006246

¹ Arthur A. Macdonell, The History of Sanskrit Literature 2nd ed. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1971), pp. 138-139.

² J. Muir, Original Sanskrit Texts (London: Trübner & Co., 1870), 5: 461-462.

³ ฤคเวท 1.114.1.

⁴ ฤคเวท 6.55.2.

⁵ ฤคเวท 7.33.1.

⁶ ฤคเวท 10.114.3.

⁷ ฤคเวท 10.85.33.

⁸ ไอศเรยพราหมณะ 12.11.

การบันเทิง การเล่นหรือกีฬาสำคัญคือการแข่งรถ¹ ทั้งนี้เนื่องมาจากชาวอารยันสมัยพระเวทเป็นนักต่อสู้ที่เข้มแข็ง และเป็นนักรบ การแข่งรถจึงเป็นที่โปรดปรานกันมาก ดังปรากฏว่าพรชัตวินโคอิภิเมกกับนางสุรยา อธิกาพระสุริยะก็เพราะชนะการแข่งขันแข่งรถในหมู่เทพเจ้า²

รองจากการแข่งรถ ก็คือการเล่นการพนันโดยใช้ลูกมาตัก ซึ่งเรียกว่า อักษะ เป็นที่นิยมกันแพร่หลาย ทำให้หนี้สินและเกิดความวิบัติแก่ครอบครัว ดังปรากฏในบทคร่ำครวญของนักการพนัน³ การพนันประเภทนี้ เป็นที่นิยมกันสืบต่อมาในสมัยหลัง ดังจะเห็นได้จากวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ เป็นต้นว่า มหาภารตะ

ความบันเทิงอีกอย่างหนึ่งที่มีอยู่ทั่วไป คือการเต้นรำ โดยเฉพาะในหมู่หญิงสาว ส่วนผู้ชายเต้นรำในบางโอกาส การเต้นรำจัดขึ้นกลางแจ้ง บนดาดฟ้าถึงจะเห็นได้วาทเปรียบเทียบกับฝูงปลาที่ปลิวคละชั้นจากเท้าของนักเต้นรำ⁴

ชาวอารยันสมัยแรกรู้จักเครื่องดนตรีสำคัญ 3 ประเภท คือ เครื่องตี ไม้แกกกลอง (ทุมทุม) เครื่องดีด ไม้แกพิณ (วีตท) และเครื่องเป่า ไม้แกชดูย (วาล) ในบทสวดฤคเวทกล่าวถึงการขับร้องควย ส่วนสมัยยชุรเวทมีนักดนตรีอาชีพแล้ว และปรากฏว่าวิธีการที่ซับซ้อนเกี่ยวกับการขับร้อง มีอยู่ในกัมกีร์สามเวท⁵

¹ ฤคเวท 3.69, และ 9.91.

² ฤคเวท 1.111.17, และ 1.119.5.

³ ฤคเวท 10.34.

⁴ ฤคเวท 10.72.6.

⁵ Macdonell, The History of Sanskrit Literature, p. 142.

ระบบสังคม

พื้นฐานของสังคมอารยันคือครอบครัว (คฤห หรือ กุค) ครอบครัวเป็นหน่วยเล็กที่สุดของสังคม แต่ทว่าสำคัญที่สุด เพราะโครงสร้างของสังคมย่อมมีรากฐาน หรือพัฒนามาจากครอบครัว นอกจากนี้ ครอบครัวยังมีอิทธิพล หรือกำหนดแนวทางการประพฤติของบุคคลในสังคมอีกด้วย

ครอบครัวของชาวอารยันในสมัยพระเวท มีลักษณะเป็นครอบครัวแบบพ่อบ้าน¹ (Patriarchal Family) คือผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว (กุลปติ) หรือเป็นนายของบ้าน (คฤหปติ) การสืบสายตระกูลนับทางบิดา ผู้ชายจึงเป็นใหญ่ในสังคม ผู้หญิงต้องอยู่ในความคุ้มครองของผู้ชาย เมื่ออยู่ในวัยเด็ก ก็มีบิดาเป็นผู้คุ้มครอง ครั้นบิดาสิ้นชีวิตลงโดยที่เขายังไม่ไต่เตงงาน ก็ต้องอยู่ในความดูแลของพี่ชายน้องชาย เมื่อแต่งงานแล้ว ก็ต้องอยู่ใต้อุปการของสามี เพราะในครอบครัวถือว่าสามีเป็นนายของบ้าน ส่วนภรรยา นั้น แม่จะอยู่ในฐานะอันเป็นที่ยกย่องนับถือ และใคร่ชื่อว่า เป็นนายหญิงของบ้าน (คฤหปติ) ร่วมกับสามี มีอิสระเท่าเทียมกับชาย ตลอดจนมีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบในกิจการบ้านเรือน และปกครองสมาชิกหญิงในครอบครัวรวมทั้งพวกทาสก็ตาม แต่ก็ต้องขึ้นต่อสามี และต้องเคารพนบอบสามีด้วย²

ครอบครัวชาวอารยันสมัยพระเวท มักเป็นครอบครัวใหญ่ มีสมาชิกจำนวนมาก บางครอบครัวอาจมีสมาชิกถึงสามรุ่น อาศัยร่วมชายคาเดียวกับ สมาชิกในครอบครัว นอกเหนือจากสามีภรรยาและบุตรแล้ว ยังมีญาติใกล้ชิดทางฝ่ายสามี เช่น ปู่ย่า บิดามารดาตั้งชราแล้ว อาตังชายและหญิง น้องสาวที่ยังไม่ไต่เตงงาน และน้องชายพร้อมทั้งภรรยาและบุตร ตลอดจนคนรับใช้ หรือคนที่อาศัยอยู่ภายใน ทุกกลทั้งหมดคนถือว่าเป็น

¹ S. V. Viswanatha, Racial Synthesis in Hindu Culture (London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., 1928), p. 36.

² Rapson, The Cambridge History of India, 1: 88.

สมาชิกร่วมของครอบครัว และอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของหัวหน้าครอบครัวคนเดียว
กัน หัวหน้าครอบครัวได้แก่ผู้มีอาวุโสสูงของบ้าน อาจจะเป็นบิดา หรือบุตรชายคนโต
ในกรณีที่บิดาชราแล้ว และโดยมโนทัศน์ที่บุตรชายคนโตเป็นผู้สืบทอด ลักษณะครอบครัว
ดังกล่าวนี้เรียกว่า "ครอบครัวร่วม"¹ (Joint-family) ทุกคนในครอบครัวอยู่รวม
กันด้วยความกลมเกลียวรักใคร่ ความสัมพันธ์ในครอบครัวระหว่างบิดากับบุตร กล่าวได้
ว่าอยู่ในขั้นดี คือมีความผูกพันใกล้ชิดกัน บิดาได้รับความนับถือยกย่องอย่างสูง มีสิทธิเหนือ
บุตรชายและบุตรสาว เมื่อบุตรชายแต่งงานแล้ว ก็ยังคงอยู่ในบ้านเดิม และอยู่ใต้ความ
ปกครองของบิดา บุตรชายมีหน้าที่ต้องดูแลปรนนิบัติบิดามารดาในวัยชรา ส่วนหญิง
เมื่อแต่งงานแล้ว ต้องเปลี่ยนไปเป็นสมาชิกในครอบครัวของสามี เพราะฉะนั้นบุตรสะใภ้
จึงต้องเคารพยำเกรงบิดาของสามีในฐานะที่เป็นหัวหน้าครอบครัว และมีหน้าที่สำคัญ
คือปรนนิบัติบิดามารดาของสามีด้วย แต่ในกรณีที่บิดาชราแล้ว ไม่สามารถปกครอง
ครอบครัวต่อไป บุตรชายคนโตซึ่งเป็นผู้ใหญ่แล้ว ก็จะรับหน้าที่หัวหน้าครอบครัวสืบทอด
จากบิดา² ในกรณีเช่นนี้ บุตรสะใภ้จะอยู่ในฐานะนายหญิงของบ้าน มีอำนาจเหนือบิดา
มารดาของสามี และสมาชิกทุกคนในครอบครัว จึงเปรียบประจวบเหมาะของบ้าน³

หัวหน้าครอบครัวเป็นผู้มีอำนาจสิทธิขาดในกิจการของครอบครัว ถือว่าเป็น
เจ้าของทรัพย์สินต่าง ๆ ของครอบครัวอย่างเด็ดขาดครมเท่าที่ยัง เป็นหัวหน้าครอบครัว
และมีอำนาจเต็มที่ ในสมัยยุคเวทมีการสืบทอดจากบิดาถึงบุตรชาย ครอบครัวที่
มีบุตรชายหลายคนยังไม่มีการสืบทอดที่ดิน ทั้งนี้เพราะสามารถจับจองที่ดินเพิ่ม
ขึ้นได้ไม่ยากเนื่องจากจำนวนประชากรยังไม่หนาแน่น และที่ดินมีกว้างขวางพอที่จะขยาย
ไปได้อีกมาก⁴

¹ R. W. Frazer, Indian Thought Past and Present (London: T. Fisher Unwin, 1915), p. 271.

² Rapson, The Cambridge History of India, 1: 89.

³ ฤๅกเวท 10.85.46.

⁴ Rapson, The Cambridge History of India, 1: 90.

ในสมัยพระเวทตอนหลัง บิคาอาจแบ่งทรัพย์สินให้แก่บุตรชายได้อย่างอิสระ ในขณะที่ตนยังมีชีวิตอยู่ แต่ถ้ามิคาชราแล้วและช่วยตัวเองไม่ได้ บุตรชายสามารถแบ่งทรัพย์สินกับเอง ส่วนการแบ่งมรดกนั้น ซึ่งชายคนโตจะได้รับส่วนแบ่งมากกว่าคนอื่น¹

เกี่ยวกับการรับมรดกนั้น ผู้หญิงถูกตัดสิทธิ์ เพราะถือว่าผู้หญิงไม่มีส่วนแบ่งในทรัพย์สิน² และถือว่าผู้หญิงไม่มีสิทธิ์ที่จะมีทรัพย์สินส่วนตัว เพราะฉะนั้นสิ่งที่เธอหามาได้ จึงถือเป็นทรัพย์สินของสามีหรือของบิคา ในกรณีที่สามีสิ้นชีวิต หญิงนั้นต้องอยู่ในความดูแลของครอบครัวฝ่ายสามี³

สังคมอารยันสมัยพระเวทตอนต้น เป็นสังคมที่ดำเนินไปอย่างเรียบง่าย ไม่ใช้เต็มไปด้วยกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ดังในสมัยหลัง ดังนั้น ในสมัยยุคเวทหัวหน้าครอบครัวจึงเป็นผู้ทำพิธีบวงสรวงภายในบ้านของตน แต่ละบ้านต่างก็มีไฟศักดิ์สิทธิ์ประจำบ้านเพื่อใช้ในการทำพิธีบูชาบวงสรวง ส่วนนี้ถือได้ว่าเป็นจุดศูนย์กลางของชีวิตในบ้าน เพราะเป็นจุดที่สมาชิกในครอบครัวจะมาชุมนุมกันเพื่อประกอบพิธีบูชาบวงสรวง โดยมีหัวหน้าครอบครัว เป็นผู้ทำพิธีและเป็นผู้รับรองบทสวด ซึ่งภายหลังได้รวบรวมไว้ในบทสวดของคัมภีร์ฤคเวท ในสมัยนั้นผู้หญิงก็มีส่วนร่วมในการบวงสรวง คือเป็นผู้จักเตรียมสิ่งของที่จำเป็นสำหรับพิธีกรรม และเตรียมคันน้ำโสม ในบทสวดฤคเวทมักจะอ้างถึงภรรยาพร้อมกับสามีในการทำพิธีบวงสรวงต่าง ๆ ทั้งคู่ถวายเครื่องสังเวद्यด้วยกัน เพื่อจะได้บรรดาศรรคร่วมกัน⁴

¹ Ibid., p. 134.

² ศตตรีปัสหิตา 6.5.8.2.

³ Rapson, The Cambridge History of India, 1: 90.

⁴ ฤคเวท 1.131.3, 5.43.15, และ 8.31.

นอกจากนี้ยังปรากฏว่าในสมัยยุคเวทผู้หญิงอยู่ในฐานะเสมอภาคกับชาย เพราะผู้หญิงสามารถแต่งบทสวด และทำพิธีบวงสรวงไคลวย¹ แสดงว่าสังคมไม่ได้กีดกันผู้หญิงเหมือนในสมัยหลังที่ผู้หญิงถูกกีดกันมิให้ได้รับการศึกษา และไม่ให้มีบทบาทในสังคม² ฉะนั้น ในกัมภีร์ฤคเวทจึงมีบทสวดที่ผู้หญิงเป็นผู้แต่ง เพื่อทำพิธีบวงสรวงพระอัคนีใหญ่คุ้มครองชีวิตสมรสของเธอกับสามี³

ในสมัยพระเวทตอนต้น ระบบสังคมยังไม่ซับซ้อน ประชาชนยังไม่ได้ดำเนินชีวิตแบบเมือง หน่วยของสังคมที่ใหญ่กว่าครอบครัวคือหมู่บ้าน (คราม)⁴ หมู่บ้านประกอบด้วยชนจากหลาย ๆ ครอบครัวซึ่งตั้งเรียงรายกันไป แต่ละครัวเรือนนั้นส่วนใหญ่เกี่ยวพันเป็นญาติพี่น้องกัน ทั้งนี้เพราะโดยปกติญาติมิตรมักจะอาศัยอยู่ในละแวกใกล้เคียงกัน เพื่อจะคอยช่วยเหลือเกื้อกูลกันและช่วยกันป้องกันภัยจากศัตรู แต่ละหมู่บ้านมีหัวหน้าเรียกว่า "ครามตี" มีอำนาจหน้าที่ทั้งทางทหารและพลเรือน ถัดจากครามขึ้นไป คือ "วิส" หัวหน้าของวิสเรียกว่า "วิสปติ" หลาย ๆ วิสรวมกันเข้าเป็นเผ่าชน (ชน)⁵ ซึ่งเป็นหน่วยทางการเมืองที่ใหญ่ที่สุดในสมัยยุคเวท หัวหน้าเผ่าชนคือราชา (ราช) ตำแหน่งราชาโดยปกติเป็นการสืบสายตระกูล แต่บางครั้งก็เป็นตำแหน่งเลือกตั้ง⁶ ในสมัยยุคเวทราชาเป็นทั้งหัวหน้าเผ่าชนและหัวหน้าในการทำพิธีบวงสรวงสำหรับประชาชนในเผ่าค้ำย ในสมัยนี้เรายังไม่มีอำนาจเด็ดขาด และไม่มีฐานะเป็นสมมุติเทพดังในสมัยหลัง ต่อมาเมื่อชาวอารยันได้ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำยมุนาและคงคาแล้ว ราชาจึงมีอำนาจเต็มที่และปกครองอาณาจักรหรือแคว้นแคว้น (ราชรัฐ) อันกว้างใหญ่กว่าราชาสมัยแรก และในเวลาเดียวกันพวกพระ ซึ่งได้รับมอบหมายจากราชา

¹ หน้าที่ 23.

² Dutt, A History of Civilisation in Ancient India, 1: 67-68.

³ ฤคเวท 5.28.3.

⁴ ฤคเวท 1.114.1. และ 10.146.1.

⁵ Rapson, The Cambridge History of India, 1: 90-91.

⁶ Ibid., p. 94.

ให้ทำหน้าที่บูรณาการวางแผน ก็มีอิทธิพลมากขึ้น¹ ในที่สุดการแบ่งแยกชนชั้นในสังคม ก็เกิดขึ้น จนวิวัฒนาการมาเป็นระบบวรรณะในสมัยหลัง

อย่างไรก็ตาม ร่องรอยของการแบ่งแยกชนชั้นในสังคมอารยัน เริ่มมีขึ้นตั้งแต่ สมัยยุคเวทแล้ว แต่เป็นการแบ่งแยกระหว่างชนเผ่าอารยันซึ่งมีนิวชาว กับชาวพื้นเมือง เคิมซึ่งมีนิวค่า คนทั้งสองพวกซึ่งต่างกันอย่างมากในเรื่องผิวหรือวรรณะ ต่างไม่ยอม ปะปนกัน โดยเฉพาะพวกอารยันถือตัวว่าเป็นชาติที่มีความเจริญ จึงรังเกียจชนนิวค่า ชาวพื้นเมือง และเมื่อได้ชัยชนะก็จับชาวพื้นเมืองมาใช้แรงงานเป็นพวกทาส หรือทาสๆ ซึ่งในสมัยหลังชาวพื้นเมืองถูกเรียกว่า พวกอนารยชน² (อนารย หรือ Non-Aryan)

ภัยเหตุที่ชาวอารยันรังเกียจพวกนิวค่า จึงได้สร้างกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้น เพื่อป้องกันการผสมปะปนกัน แต่ถึงกระนั้น ก็ปรากฏว่าชนทั้งสองเผ่าได้มีความสัมพันธ์ ทางการค้างานอยู่บางตามวิสัยของมนุษย์ที่อยู่รวมสังคมกัน จนกระทั่งในสมัยหลัง เมื่อระบบวรรณะซับซ้อนและเคร่งครัดยิ่งขึ้น จึงได้เกิดมีวรรณะย่อย และวรรณะผสม อีกมากมาย ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการแต่งงานปะปนกันระหว่างคนต่างวรรณะ

ฐานะของผู้นับในสังคมสมัยพระเวท

ในสมัยพระเวท สังคมอารยันอินเดียยังไม่มีข้อกำหนดที่เคร่งครัด ประชาชน จึงดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย และเป็นอิสระจากระเบียบประเพณีต่าง ๆ ผู้นับใน สมัยพระเวทตอนต้น มีสิทธิเท่าเทียมกับชาย จึงกล่าวได้ว่าฐานะทางสังคมของผู้นับ ในสมัยพระเวทอยู่ในระดับสูงและมีเกียรติ ผู้นับได้รับความนับถืออย่างดี และมีส่วนร่วม ในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางสังคมและทางศาสนา มีหลักฐานว่าผู้นับสามารถทำ

¹ Dutt, A History of Civilisation in Ancient India, 1: 7-8.

² Macdonell, The History of Sanskrit Literature, p. 129.

พิธีบวงสรวงไถ่เอง¹ โดยเฉพาะภรรยาได้รับการยกย่องเท่าเทียมกับสามี ดังปรากฏจากคำเรียกภรรยาว่า "ปัดนี่" (ปัดนี่ แปลว่า นายหญิง) ซึ่งแสดงว่าภรรยามีฐานะเป็นนายหญิงของบ้าน มีสิทธิในกิจการบ้านเรือนอย่างเต็มที่² และเป็นคู่ร่วมของสามีในการทำพิธีบวงสรวง³

ในสมัยแรกยังไม่ค่อยชกกันผู้หญิง การแบ่งแยกผู้หญิงอย่างเคียดชังยังไม่เป็นที่รู้จักในสังคมอารยันอินเดีย ดังนั้นผู้หญิงจึงสามารถไปในที่ต่าง ๆ ได้โดยเสรี แม่กับชายคนรัก ดังในบทสวดฤคเวทกล่าวถึงเทพสุริยะว่าเป็นคู่รักของอุษาเทวี และคอยติดตามเธออยู่ดังชายหนุ่มติดตามหญิงสาวที่สวยงาม⁴ ผู้หญิงสมัยพระเวทสามารถไปร่วมชุมนุมในงานรื่นเริงหรือเทศกาลต่าง ๆ ได้⁵ ในคัมภีร์พระเวทได้กล่าวถึงเทศกาลสมณะ ซึ่งเป็นเทศกาลรื่นเริงของประชาชนสมัยฤคเวทว่า ประชาชนทั้งชายหญิงทุกชั้นทุกวัย ต่างยินดีที่จะได้ไปร่วมงานนี้ เพราะเป็นโอกาสที่จะได้พบปะกันในเทศกาลนี้ ผู้หญิงทั้งสาวและแก่ต่างตกแต่งกายไปร่วมงาน หญิงสาวโดยเฉพาะที่ยังไม่ไถ่แต่งงาน ใช้โอกาสนี้เพื่อพบปะกับผู้ชาย ศาสตราจารย์พิสเชล (Pischel) ได้อธิบายถึงเทศกาลสมณะว่า เป็นเทศกาลที่ภรรยาได้แสดงความสามารถเพื่อให้อับอายปรากฏ นักธนูก็แสดงความสามารถทางศิลปการยิงธนู ทั้งยังมีการแข่งม้าด้วย ผู้หญิงทั้งสาวและมีอายุ ต่างไปเพื่อแสวงหาความสุข และนางกณิศาภิแสงหาขลุ่ยประโยชน์

¹ ฤคเวท 5.28.3. และ ศตปถพราหมณะ 1.1.4.13.

² ฤคเวท 10.85.46. และ อถรรพเวท 14.1.43.

³ ฤคเวท 8.31.5-6.

⁴ ฤคเวท 1.115.2.

⁵ ฤคเวท 10.168.2. และ 1.124.8.

ในเทศกาลนี้¹ จากคำอธิบายถึงคำว่า 'แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงมีเสรีภาพอย่างเต็มที่ในสังคม

นอกจากนี้ ผู้หญิงยังได้รับการต้อนรับเป็นอันดี ในบทสวดแต่งงานชี้ให้เห็นว่าการปรากฏตัวของเจ้าสาวเป็นที่ยินดีของแขกผู้มาร่วมชุมนุม เพราะถือว่าเจ้าสาวเป็นผู้มีมงคล² และยิ่งกว่านั้น สังคมยังหวังต่อไปว่า เจ้าสาวจะสามารถปกครองและบังคับบัญชาคนในบ้านอีกด้วย³

ผู้หญิงในสมัยพระเวทได้รับการศึกษาอบรมเป็นอย่างดี เธอสามารถศึกษาพระเวทโคเช่นเดียวกับชาย ดังปรากฏว่าผู้หญิงบางคนสามารถแข่งบทสวด และทำพิธีบวงสรวงโคควย เช่น นางวิศวาราวา (วิศวาราวา) ผู้แต่งบทสวดฤคเวท 5.28 นางโลปามุทรา (โลปามุทรา) ผู้แต่งบทสวดฤคเวท 1.179 และนางโฆษา ผู้แต่งบทสวดฤคเวท 10.39 และ 40 เป็นต้น แม้ในปลายสมัยพระเวท เมื่อฐานะทางสังคมของผู้หญิงเริ่มตกต่ำลงแล้ว ก็ยังปรากฏว่ามีนักปราชญ์หญิงที่มีชื่อเสียงอยู่เช่นกัน โคแก่นางไมเตรयी (ไมเตรयी) ซึ่งเป็นภรรยาคนหนึ่งของพรหามัน ยาชญวัลกยะ (ยาชญวัลกยะ) นางโคศึกษาเกี่ยวกับพรหมัน และความจริงอันสูงสุด⁴ และนางคาร์ตีวากันวี (คาร์ตี วากันวี) ซึ่งสามารถถามปัญหาเกี่ยวกับปรัชญาอันลึกซึ้งต่อพรหามัน ยาชญวัลกยะ⁵ ในที่ประชุมนักปราชญ์แห่งราชสำนักวิเทหะของท้าวชนก ทั้งนิยมแสดงถึงฐานะอันสูงของผู้หญิงในสังคมสมัยพระเวทโคอย่างก็

¹ Arthur Anthony Macdonell and Arthur Berriedale Keith, Vedic Index of Names and Subjects (Delhi: Motilal Banarsidass, 1967), 2: 429.

² ฤคเวท 10.85.33.

³ ฤคเวท 10.85.26. และ อถรรพเวท 14.1.21.

⁴ พถนทวารัณยก อุปนินัย 4.5.1. และ 2.4.1.

⁵ พถนทวารัณยก อุปนินัย 3.6.

กัณฑ์ที่ผู้หญิงในสมัยพระเวทได้รับการศึกษาอบรมอย่างสมควรนี้เอง จึงทำให้เธออยู่ในสังคมอย่างมีเกียรติ ไม่ปรากฏว่าผู้หญิงถูกบังคับให้แต่งงานตั้งแต่ยังเด็ก เหมือนในสมัยหลัง ตลอดสมัยพระเวทนั้น ผู้หญิงแต่งงานเมื่อมีอายุพอสมควรแล้ว เธอจึงสามารถเลือกสามีได้เอง การแต่งงานเกิดขึ้นเพราะความรักของชายหญิง มีใครงการบังคับ แม้จะมีหลักฐานว่าบิดาเป็นผู้จัดการให้ก็ตาม แต่ก็ต้องได้รับความยินยอมจากลูกสาวด้วย อนึ่ง ในสมัยพระเวท การแต่งงานมีใจรอกำหนดสำหรับผู้หญิง เพราะฉะนั้น จึงปรากฏว่าผู้หญิงบางคนก็ไม่ได้แต่งงานจนกระทั่งอายุมาก เช่น นางโงโง¹

ภายหลังการแต่งงาน ผู้หญิงต้องอยู่ในความดูแลของสามี แต่ในกรณีที่มีสามีของเธอเป็นบุรุษขี้คนโทของครอบครัว และได้รับหน้าที่หัวหน้าครอบครัวสืบต่อกันมาแล้ว ภรรยาที่จะกลายเป็นนายหญิงของครอบครัวร่วม และมีสิทธิเต็มที่ในการดูแลกิจการบ้านเรือนเคียงข้างสามีโดยไม่เป็นปัญหาแก่ประการใด เพราะเธอได้รับการอบรมมาก่อนแต่งงานแล้ว จึงอยู่ในฐานะเตรียมพร้อมสำหรับชีวิตครอบครัว ไม่เหมือนกับสมัยหลัง ๆ เมื่อผู้หญิงถูกจำกัดสิทธิในการศึกษาเล่าเรียน และต้องแต่งงานตั้งแต่ยังเด็ก จนทำให้สูญเสียสิทธิต่าง ๆ และต้องอยู่ใต้อุปการของชายอยู่ตลอดเวลา

ในสมัยลัทธิเต๋าต่าง ๆ ปรากฏว่าฐานะของผู้หญิงเริ่มตกต่ำลงกว่าสมัยยุคเวท แม้สังคมจะยังไม่แสดงความรังเกียจลูกสาว แต่ก็ปรากฏว่าจะได้ลูกชายมากกว่า² ทั้งนี้ อาจถือว่าเป็นลักษณะธรรมชาติของสังคมแบบพอมาน ซึ่งถือว่าผู้ชายเป็นใหญ่ก็ได้ อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของลูกชายก็เพิ่มขึ้นในขณะที่ผู้หญิงถูกลดความสำคัญลง เพราะสังคมมีความเชื่อถือว่าลูกชายเท่านั้นที่มีสิทธิถวายเครื่องสังเวยแก่บิดา ในบทสวดของคัมภีร์อถรรพเวทมีหลักฐานยืนยันถึงความตกต่ำของผู้หญิง คือบทคร่ำครวญเกี่ยวกับการเกิดของลูกสาว³

¹ อถรรพเวท 1.117.7. และ พุทธทศเวท 7.42-47.

² อถรรพเวท 3.23.

³ อถรรพเวท 6.11.3.

ครั้นมาถึงสมัยพรานมณะ การทำพิธีบวงสรวงตามแบบที่เคยกระทำมาในสมัย
 พระเวท ก็กลายมาเป็นเรื่องยุ่งยากซับซ้อนขึ้นกว่าที่เป็นอยู่เดิม แต่ผู้หญิงส่วนใหญ่มี
 เวลาศึกษาพระเวทประมาณ 7-8 ปีเท่านั้น เพราะส่วนมากแต่งงานเมื่อเข้าวัยสาว
 อายุประมาณ 16-17 ปี¹ ดังนั้น ในสมัยพรานมณะผู้หญิงจึงมีส่วนร่วมในการบวงสรวง-
 สรวงพอเป็นพิธี ไม่ได้รับฉิครอบอย่างแท้จริง หน้าที่ในการบวงสรวงจึงตกไปอยู่กับ
 ผู้ชาย แม่น้ำที่ในการถวายเครื่องบูชาสังเวทไปประจำบ้านในกรณีที่มีสามีไม่อยู่ ซึ่งเคย
 เป็นหน้าที่ของภรรยา ก็กลายเป็นภาระของบุตรชายหรือน้องชายของสามีไป² และ
 หน้าที่ในการทอผ้าขึ้นรองในขณะทำพิธี ซึ่งภรรยาเคยกระทำในสมัยพระเวทตอนต้น
 ก็ตกเป็นหน้าที่ของพรานมณะผู้ทำพิธีที่เรียกว่า "อุทกาดคา"³ ในที่สุดการศึกษา
 พระเวทก็กลายเป็นสิ่งไม่จำเป็นสำหรับเด็กหญิง เพราะเธอไม่ได้เกี่ยวข้องกับการ
 ทำพิธีบวงสรวงอีก เนื่องจากมีพรานมณะทำหน้าที่แทน ผู้หญิงจึงมีหน้าที่แค่เพียงดูแล
 ปรมณีตีสามี ทำหน้าที่ในกิจการบ้านเรือน และให้กำเนิดบุตรชายเท่านั้น

ฐานะของผู้หญิงตกต่ำลงไปมากในสมัยพรานมณะ จนผู้หญิงถูกจัดไว้ในพวก
 เกี่ยวกับลูกเต่า (อกน) และเหล่า ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งชั่วร้ายอันสำคัญสามประการ⁴
 และคัมภีร์ศตปถพรานมณะ ก็ระบุว่า "ผู้หญิง สุทร สุนัข และกา ประกอบด้วยความเท็จ
 ความบาป และความมืด"⁵

¹ Altekar, The Position of Women in Hindu Civilization, p. 202.

² ศตปถพรานมณะ 1.1.4.13.

³ ศตปถพรานมณะ 14.3.1.35.

⁴ ไนตรายตี สัทธา 3.6.3. และ 1.10.11.

⁵ ศตปถพรานมณะ 14.1.1.31. และ

ร่องรอยของการคู่หมั้น เหยียดหยามผู้หญิงมีอยู่บ้าง เหมือนกันในสมัยยุคเวท
 ก็ปรากฏในบทสวดซึ่งผู้แต่งแสดงทัศนะเกี่ยวกับผู้หญิงว่า "แม้พระอินทร์ก็ประกาศว่า
 จิตใจของหญิงควบคุมไม่ได้ และอารมณ์ของหญิงก็เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา" ¹ และ
 ในบทโคตอברהหว่างนางอัปสรอูรวสี กับท้าวปुरुรัส ผู้แต่งก็ให้นางอูรวสีเป็นผู้กล่าว
 เสียเองว่า "อย่าหวังมีระภพจากผู้หญิง และหัวใจของผู้หญิงนั่นคือหัวใจของหมาป่า" ²

อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปแล้วฐานะของผู้หญิงในสมัยพระเวทก็ว่าสมัยหลัง
 เป็นอันมาก แม่ผู้หญิงจะไม่มีสิทธิในการรับมรดกหรือเป็นเจ้าของทรัพย์สิน ³ แต่ผู้หญิง
 สมัยพระเวทก็ยังมีสิทธิทำนองอื่น ๆ อยู่พอสมควร ไม่ถูกกักขังอยู่ใต้อำนาจชายทุกประการ
 ดังที่ถกกันสมัยหลังว่า "ผู้ชายเป็นนายของผู้หญิง บิคาตองคุมครองในวัยเด็ก สามี
 ในวัยสาว และบุตรชายในวัยชรา ผู้หญิงไม่สมควรเป็นอิสระ" ⁴

อนึ่ง ผู้หญิงสมัยพระเวทยังไม่ถูกกำหนดให้เฝ้าตัวชายตามสามี ดังที่เรียก
 กันว่าพีธีสตี แต่สังคมยินยอมให้แม่มายก่าเนินชีวิตอยู่ต่อไปอย่างเบาสุขกับลูก ๆ ⁵ และ
 แม่มายกอาจจะแต่งงานใหม่โดยเธอประสงค์เช่นนั้น ⁶ โดยไม่ถือว่าเป็นชอนาคำพิ
 แด่ประการใด

¹ ฤคเวท 8.33.17.

² ฤคเวท 10.95.15, และ ศคปตพราหมณะ 11.5.1.9.

³ ฤคเวท 3.31.2, และโตกตีรีย สนิททา 6.5.8.2.

⁴ วสินธุธรรมสูตร 5.1-2, และ เพาชายนธรรมสูตร 2.2.3.44-45.

⁵ อถรรพเวท 18.2.1.

⁶ ฤคเวท 10.40.2, อถรรพเวท 5.17.8-9, 9.5.27-28, และ

โตกตีรียอารัถยกะ 6.